ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ПРАВОПОРЯДКУ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

МУЗИЧУК Олександр Миколайович - доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, проректор Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8367-2504

НЕВЯДОВСЬКИЙ Владислав Олегович - доктор юридичних наук, доцент, учений секретар секретаріату Вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-3107-1464

ЗАВАЛЬНИЙ Михайло Володимирович - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права та процесу ННІ № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4191-061X

УДК 342.9

DOI: https://doi.org/10.32782/LAW.UA.2024.4.23

У статті наголошено на тому, що в умовах воєнного стану перед Військовою службою правопорядку у Збройних Силах України постала ціла низка проблем проблем, успішне вирішення яких потребує формування надійного фундаменту із фундаментальних принципів, які мають лягати в основу ефективної міжвідомчої співпраці, наукового та інформаційного забезпечення, а також за умови активної підтримки з боку міжнародної спільноти.

Зазначено, що розгляд принципів діяльності Військової служби правопорядку у Збройних Силах України в умовах воєнного стану як комплексних моделей прийняття рішень дозволяє враховувати конкретні практичні аспекти за умови експертних оцінок, проведення опитувань та використання статистичних даних.

Наголошено, що з огляду на найбільш проблемні аспекти функціонування Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, а також актуальні особливості функціонування системи правоохоронних органів України доречно виокремити такі принципи діяльності Військової служби правопорядку у Збройних Силах України в умовах воєнного стану, як принцип нульової толерантності до корупції; принцип комплексності підготовки військовослужбовців; принцип справедливого оцінювання ефективності діяльності Військової служби правопорядку у Збройних Силах України.

Ключові слова: Військова служба правопорядку, Збройні Сили України, принципи діяльності, воєнний стан, корупція, підготовка, оцінювання.

Постановка проблеми

В умовах воєнного стану перед державою постало надскладне завдання щодо переосмислення всієї парадигми суспільних відносин у різних сферах життєдіяльності людини. Особливо глибоких змін зазнали підходи до організації проходження служби у Збройних Силах України, їх матеріально-технічного, кадрового, правового та іншого забезпечення. Водночас в умовах широкомасштабного вторгнення рф перед силами безпеки та оборони України постали і такі проблеми, як «відсутність скоординованих дій правоохоронних органів при здійсненні повноважень через їх вузьку спеціалізацію, розпорошення функцій досудового роз-

слідування кримінальних правопорушень, вчинених військовослужбовцями, та правопорушень, вчинених на території військових частин; відсутність системи превенції та профілактики скоєння військовослужбовцями кримінальних, адміністративних та дисциплінарних правопорушень, здатної забезпечити законність у військових формуваннях та оборонній сфері; наявність низки проблем у забезпеченні належного рівня правопорядку та дисципліни серед військовослужбовців під час здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування повномасштабної збройної агресії; нестачу кваліфікованого кадрового потенціалу тощо» [1].

Закономірно, що більшість із вказаних проблем складають предмет відання Військової служби правопорядку у Збройних Силах України. Водночас дані проблеми носять комплексний характер і можуть бути вирішені лише за рахунок ефективної міжвідомчої співпраці, належного наукового та інформаційного забезпечення, а також за умови активної підтримки з боку міжнародної спільноти. Слід бути свідомими і того, що лише сформувавши надійний фундамент із фундаментальних принципів можливо досягти суттєвого прогресу у вирішенні вказаних проблем у діяльності Військової служби правопорядку у Збройних Силах України.

Стан дослідження теми

У царині вітчизняної адміністративно-правової думки науково-теоретичний фундамент осмислення широкого кола питань діяльності правоохоронних органів України був сформований у працях таких науковців, як О. Бандурка, О. Безпалова, П. Біленчук, Л. Веселова, В. Головко, Н. Гришина, С. Гусаров, О. Джафарова, Д. Козар, Ю. Коллер, Т. Коломоєць, А. Комзюк, О. Кравчук, О. Курченко, М. Лазаренко, О. Музичук, Д. Лученко, О. Салманова, А. Собакарь, О. Степанов, Х. Ярмакі та інші вітчизняні та зарубіжні дослідники. Водночас слід бути свідомими, що питання принципів діяльності Військової служби правопорядку у Збройних Силах України в умовах воєнного стану залишалося поза увагою науковців, а наразі потребує принципово нового погляду, у якому має бути врахована глибинна перебудова діяльності сил безпеки та оборони України в умовах воєнного стану.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає в тому, щоб визначити принципи діяльності Військової служби правопорядку у Збройних Силах України в умовах воєнного стану. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити такі завдання: проаналізувати сутність принципів як таких, а також розуміння останніх у військовій сфері; на основі аналізу праць вітчизняних і зарубіжних науковців розглянути сутність принципу нульової толерантності до корупції; принципу комплексності підготовки військовослужбовців; принципу справедливого оцінювання ефективності діяльності Військової служби правопорядку у Збройних Силах України.

Наукова новизна дослідження зводиться до того, що у роботі було втілено комплексне, міжгалузеве та нетипове для вітчизняної адміністративно-правової думки бачення принципів діяльності Військової служби правопорядку у Збройних Силах України в умовах воєнного стану, яке будувалося на авторському розумінні найбільш актуальних проблем у сфері функціонування сил безпеки та оборони України.

Виклад основного матеріалу

В основі розуміння сутності будь-якої складної та багатогранної проблематики лежить визначення системи фундаментальних начал, якими виступають принципи. Як стверджує Е. Наджафлі, «система принципів наукового пізнання забезпечує концептуальність наукового підходу до аналізу обраного предмета дослідження» [2, с. 191].

Водночас визнані міжнародним співтовариством принципи можуть створювати ефективну основу для розбудови демократично орієнтованих державних інституцій. Так, як стверджують В. Б. Пчелін і В. Ю. Кікінчук, «належна реалізація європейських та євроатлантичних інтеграційних процесів у нашій державі потребує визнання і забезпечення відповідно до загальноприйнятих у всьому світі принципів основоположних

прав, свобод та інтересів людини, а також розроблення, впровадження та ефективного функціонування механізму їх охорони й захисту» [3, с. 139].

В умовах російсько-української війни, як ніколи раніше, постає важливість визначення принципів діяльності тих державних інституцій, які найбільше залучені до відсічі ворогу, надання гуманітарної допомоги цивільному населенню, забезпечення публічної безпеки в складних умовах воєнного стану.

Особливої важливості в масштабах цілої держави набувають ті органи і підрозділи, які спрямовують свою діяльність на військовослужбовців, ветеранів і членів їх сімей. Слід зазначити, що одним із центральних правоохоронних формувань, на яке покладається як запобігання вчиненню правопорушень серед особового складу Збройних Сил України, так і їх припинення, є Військова служба правопорядку у Збройних Силах України.

Законом України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» визначено, що «діяльність Служби правопорядку будується на принципах законності, поваги до особи, її прав і свобод, соціальної справедливості, централізованого керівництва та єдиноначальності, взаємодії з громадськістю» [4]. Сутність вказаних у даному нормативно-правовому акті принципів уже не раз піддавалася критичному науковому осмисленню з боку вітчизняних дослідників, наукові пошуки яких були пов'язані з досліджуваною проблематикою. Проте як для вітчизняної, так і для зарубіжної правової думки важливим є виокремлення і нових принципів на основі тих унікальних у світовому контексті викликів, яким героїчно протистоїть Україна, відстоюючи європейський і євроатлантичний вектор свого розвитку.

Доволі цікавою є точка зору Дж. Бунін, К. Чанга і К. Маунт, які зазначають, що основні принципи військового лідерства, пов'язані з успіхом у воєнний час, використовуються для успіху в бізнесі та секторі охорони здоров'я. Науковці виокремлюють три основні істини, що лягають в основу подальшого визначення принципів: 1) планування має вирішальне значення, але здатність до адаптації перемагає; 2) бережи свій народ, а твій народ подбає про все інше; 3) спілкування є ключем до успіху [5, с. 317].

Окремі науковці розглядають принципи у військовій сфері не лише як розрізнені фундаментальні положення, а як комплексні моделі прийняття конкретних рішень. Розгляд принципів як моделей є набагато складнішим, але такий підхід здатний враховувати конкретні практичні аспекти за умови належної методологічної бази, яка з-поміж іншого охоплює експертні оцінки, опитування та використання статистичних даних. Так, порівнюючи альтернативні варіанти дій, сучасні особи, які приймають рішення у військовій сфері, повинні враховувати як військову ефективність, так і етичні наслідки доступних альтернатив. Модель відносного етичного порушення порівнює альтернативні військові дії на основі ступеня, до якого вони порушують контекстуально релевантні етичні принципи. Дана модель базується на наборі конкретних етичних принципів, які філософи та вчені вважають актуальними для військових дій. Опитування показало, що люди, навіть експерти, сильно розходяться між собою щодо етичних міркувань сценаріїв [6, с. 195].

Водночас з огляду на найбільш проблемні аспекти функціонування Військової служби правопорядку у Збройних Силах України нами була здійснена спроба розглянути окремі принципи діяльності останньої в умовах правового режиму воєнного стану.

Першою такою фундаментальною основою є принцип нульової толерантності до корупції. У сфері діяльності Збройних Сил України протидія корупції набуває особливого значення, адже будь-який командир має бути для свого особового складу зразком доброчесної поведінки, а не використовувати умови бойових дій для отримання різного роду преференцій для себе чи третіх осіб. Як зазначають Л. І. Калєніченко та Д. В. Слинько, «аналіз природи та сутності корупції свідчить, що це явище є об'єктивною реальністю розвитку суспільства та державності. І очевидно, що це негативне явище повністю викорінити у свідомості та реальному житті людей неможливо» [7, с. 39].

Даний принцип охоплює і використання допомоги громадськості. Така допомога в сфері діяльності сил безпеки та оборони України охоплює не лише проведення зборів та закупівлю необхідного для бійців спорядження, транспортних засобів тощо, але й участь громадськості у контролі та недопущенні різного роду корупційних практик. Так, О. С. Бондаренко наголошує, що «громадські організації є важливими суб'єктами протидії корупції в Україні. Їхній незалежний нагляд, адвокація, підтримка викривачів, аналіз політики та взаємодія з громадянами значною мірою сприяють просуванню прозорості, підзвітності та належного управління в країні» [8, с. 91].

Потребує широкого осмислення крізь призму діяльності Військової служби правопорядку у Збройних Силах України і принцип комплексності підготовки військовослужбовців на рівні діяльності «закладів фахової передвищої військової освіти, вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти та наукових установ у системі Міністерства оборони України» [9]. Адже від того, наскільки прогресивною є система підготовки військовослужбовців, залежить своєчасність, професійність та етичність наказів сержантів та офіцерів. Так, розмірковуючи над впливом підготовки та підвищення кваліфікації працівників поліції на їх конкурентоспроможність, Є.Ю. Подорожній стверджує, що «поліцейський, який пройшов підготовку в закладах вищої освіти Міністерства внутрішніх справ зі специфічними умовами навчання, «на виході» має більшу морально-психологічну, фізичну і теоретико-практичну готовність до проходження служби в поліції, а також подальшого кар'єрного зростання. Адже він (поліцейський) володіє всім необхідним інструментарієм для зайняття будь-якої посади в органах та підрозділах Національної поліції України. Спосіб підготовки працівника поліції прямо впливає на його здатність конкурувати з іншими поліцейськими в процесі своєї службової кар'єри. Від рівня отриманої кваліфікації у процесі первинного навчання залежить можливість працівника поліції займати більш високооплачувані та ширші за обсягом повноважень посади в органах та підрозділах Національної поліції України» [10, с. 63]. Слід бути свідомими і того, що підготовка військовослужбовця охоплює також і формування високої морально-етичної культури, яка закладається у людини ще у сім'ї. Це підкреслює тісний взаємозв'язок між усіма складниками системи освіти в Україні, адже ще на рівні дошкільної освіти у людини можуть формуватися ті цінності, що визначатимуть її поведінку як майбутнього захисника (захисниці) держави.

У системі підготовки військовослужбовців важлива увага має приділятися формуванню високого рівня правосвідомості. На переконання С. Г. Певко, «важливим елементом правового суспільства є рівень правосвідомості громадян та осіб, які перебувають на території держави. Саме високий рівень правосвідомості забезпечує розвиток держави як правової. Члени суспільства, індивіди, особи, суб'єкти правовідносин забезпечують розвиток правосвідомості всього населення у державі та є його рушійною силою. Правосвідомість є невід'ємним елементом правового суспільства, тому що залежно від її рівня визначається ефективність державно-правової політики. Одним із основних наслідків, який виникає у разі неналежного рівня правосвідомості суспільства, є девіантна поведінка» [11, с. 130].

Важливим є і принцип справедливого оцінювання ефективності діяльності Військової служби правопорядку у Збройних Силах України. Як стверджує Є. В. Кобко, «щоб встановити, наскільки забезпечення національної безпеки є ефективним, його необхідно належним чином об'єктивно оцінити. Оцінювання ефективності забезпечення національної безпеки України є здійснюваною у встановленому порядку діяльністю уповноважених суб'єктів, яка спрямована на те, щоб встановити, наскільки заходи, які реалізуються державою у відповідному напрямі, а також пов'язані з ними фінансові, матеріально-технічні та людські витрати, відповідають поставленій меті» [12, с. 66].

Очевидно, що оцінювання діяльності Військової служби правопорядку у Збройних Силах України має враховувати особливі критерії та відрізнятися від аналогічного

оцінювання діяльності таких правоохоронних органів, як Національна поліція України. Адже військова служба є унікальною професійною діяльністю, в основі якої лежить військова дисципліна.

В ході оцінювання діяльності Військової служби правопорядку у Збройних Силах України варто враховувати те, що подібне оцінювання буде суттєво відрізнятися у мирний час, в умовах воєнного стану та під час повоєнного відновлення. Кожен із цих періодів має бути врахований на рівні розробки загальнодержавних концепцій, а також в ході закріплення у тексті базового Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України». Так, як зазначають Ю. В. Орлов і Л. В. Дундич, «перебування України вже тривалий час у стані гострого збройного конфлікту змішаної, багатовимірної, соціокультурної, суспільно-політичної етіології ставить на порядок денний питання про створення належних, науково обґрунтованих передумов підготовленості до входження нашої країни у фазу переходу, постконфліктного транзиту до мирного життя» [13, с. 124].

Висновки

Підсумовуючи вищевикладене, можна дійти до висновку, що принципи діяльності Військової служби правопорядку у Збройних Силах України в умовах воєнного стану відображають найбільш загальні та фундаментальні за своєю сутністю та значенням основи діяльності даного правоохоронного формування.

Доведено на основі аналізу окремих зарубіжних джерел, що принципи у військовій сфері доречно розглядати не лише як розрізнені фундаментальні положення, а як комплексні моделі прийняття конкретних рішень. При цьому розгляд принципів як моделей є набагато складнішим, але такий підхід здатний враховувати конкретні практичні аспекти за умови належної методологічної бази.

В умовах воєнного стану ключовими у діяльності Військової служби правопорядку у Збройних Силах України постають такі принципи, як принцип нульової толерантності до корупції, важливість якого значно зростає в умовах привернення уваги всього світового співтовариства до прозорості та доброчесності використання виділених на потреби сил безпеки та оборони коштів, озброєння та техніки; принцип комплексності підготовки військовослужбовців, який з-поміж іншого охоплює виховання високої морально-етичної культури, тісний взаємозв'язок між усіма складниками системи освіти в Україні, формування високого рівня правосвідомості; принцип справедливого оцінювання ефективності діяльності Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, що ґрунтується на розумінні останньої як унікальної професійної діяльності, в основі якої лежить військова дисципліна.

Література

1. Мамка Г. Військова поліція як перший крок до реформування військової юстиції в Україні. Юридична Газета: сайт. URL: https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/viyskova-policiya-yak-pershiy-krok-do-reformuvannya-viyskovoyi-yusticiyi-v-ukrayini.html.

2. Наджафлі Е. До питання про систему принципів наукового пізнання дигіталізації державної влади. *Право і безпека*. 2021. No 4 (83). С. 191–196. DOI: https://doi.org/10.32631/pb.2021.4.20.

3. Пчелін В. Б., Кікінчук В. Ю. Сутність та особливості нормативно-правової регламентації структури Національної поліції України. *Право і безпека*. 2021. No 4 (83). С. 139–148. DOI: https://doi.org/10.32631/pb.2021.4.14.

4. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України: Закон України від 07 березня 2002 р. № 3099-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14#Text.

5. Bunin J., Chung K., Mount C. Ten leadership principles from the military applied to critical care. *ATS Scholar*. 2021. № 2 (3). pp. 317-326.

6. Reed G., Petty M., Jones N., Morris A., Ballenger J., Delugach H. A principles-based model of ethical considerations in military decision making. *Journal of Defense Modeling and*

Simulation-Applications Methodology Technology. 2016. № 13 (2). pp. 195-211.

7. Калєніченко Л. І., Слинько Д. В. Поняття, ознаки та види корупції. *Права і безпека*. 2022. No 1 (84). С. 39–46. DOI: https://doi.org/10.32631/pb.2.

8. Бондаренко О. С. Роль і напрями діяльності громадськості в реалізації антикорупційних реформ. *Право і безпека*. 2023. No 4 (91).С. 82–94. DOI: https://doi.org/10.32631/pb.2023.4.07.

9. Про затвердження Інструкції про організацію та проведення військово-професійної орієнтації громадян України і прийому на навчання до закладів фахової передвищої військової освіти, вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти та наукових установ у системі Міністерства оборони України: Наказ Міністерства оборони України від 16 липня 2024 р. № 479. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1285-24#Text

10. Подорожній Є.Ю. Вплив підготовки та підвищення кваліфікації працівників поліції на їх конкурентоспроможність. *Право і безпека*. 2022. No 1 (84). С. 56–65. DOI: https://doi.org/10.32631/pb.2022.1.06.

11. Певко С. Г. Квінтесенція правосвідомості як чинника девіантної поведінки. *Право і безпека*. 2021. No4 (83). С.128–138. DOI: https://doi.org/10.32631/pb.2021.4.13.

12. Кобко Є. В. До проблеми оптимізації критеріїв оцінювання ефективності забезпечення національної безпеки держави. *Право і безпека*. 2022. No 1 (84). С. 66–72. DOI: https://doi.org/10.32631/pb.2022.1.07.

13. Орлов Ю. В., Дундич Л. В. Кримінологічні засади перехідного правосуддя для України: зони криміногенних ризиків. *Право і безпека*. 2022. No 1 (84). С. 124–132. DOI: https://doi.org/10.32631/pb.2022.1.13.

PRINCIPLES OF THE ACTIVITIES OF THE MILITARY LAW AND ORDER SERVICE IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

The article emphasizes that under martial law, the Military Law Enforcement Service of the Armed Forces of Ukraine has faced a number of problems, the successful resolution of which requires the formation of a reliable foundation of fundamental principles that should form the basis of effective interagency cooperation, scientific and information support, as well as active support from the international community.

It is noted that considering the principles of the activities of the Military Law Enforcement Service of the Armed Forces of Ukraine under martial law as complex decision-making models allows considering specific practical aspects subject to expert assessments, surveys and the use of statistical data.

It is emphasized that given the most problematic aspects of the functioning of the Military Law Enforcement Service of the Armed Forces of Ukraine, as well as the current features of the functioning of the system of law enforcement bodies of Ukraine, it is appropriate to single out such principles of the activities of the Military Law Enforcement Service of the Armed Forces of Ukraine under martial law, as the principle of zero tolerance for corruption; the principle of comprehensive training of military personnel; the principle of fair assessment of the effectiveness of the activities of the Military Law Enforcement Service in the Armed Forces of Ukraine.

Key words: Military law enforcement service, Armed Forces of Ukraine, principles of activity, martial law, corruption, training, evaluation.